

دانشگاه ایرانی در سپهر بین‌المللی: بین‌المللی‌شدن آموزش عالی و آینده دانشگاه در ایران

محمد حسین مقدم

پژوهش و مطالعات فرهنگی و اجتماعی
خدمات علم، فرهنگ و کتابداری

پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی
دانشگاه علامه طباطبائی

دانشگاه ایرانی در سپهر بین‌المللی: بین‌المللی‌شدن آموزش عالی و آینده دانشگاه در ایران

محمد حسینی مقدم (عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی)
ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

ویراستار: سیدیه صالح‌نیا

محرران: هاجر قربانی

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۶

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۲۱۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۰۳-۰۰۰۰۰۰۰۰۰

نشانی: تهران، خیابان پارسا، خیابان شهید مومن نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴، تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷
پست الکترونیکی: info@iscs.ac.ir سایت: www.iscs.ac.ir

کلیه آثار این پژوهشکده در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان محترم آن است و لزوماً مورد تایید پژوهشکده نیست.

سرشناسه: حسینی مقدم، محمد، ۱۳۵۸ -

عنوان و نام پدیدآور: دانشگاه ایرانی در سپهر بین‌المللی: بین‌المللی‌شدن آموزش عالی و آینده دانشگاه در ایران / محمد حسینی مقدم.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۴۶۷ ص: - جدول: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.

شابک: 978-600-8905-23-3

موضوع: آموزش و پرورش بین‌المللی -- ایران

موضوع: International education -- Iran

موضوع: آموزش عالی -- ایران -- همکاری‌های بین‌المللی

موضوع: Education, Higher -- Iran-- International cooperation

موضوع: آموزش و پرورش و جهانی‌شدن -- ایران

موضوع: Education and globalization-- Iran

موضوع: دانشگاه‌ها و مدارس عالی -- ایران -- ارزشیابی

موضوع: Universities and colleges --Iran -- Evaluation

موضوع: اعتبار بخشی (آموزش) -- ایران

موضوع: Accreditation (Education)-- Iran

شناسه افزوده: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ ج ۲ / ۵ د ۱۰۹۰ LC

رده‌بندی دیویی: ۳۷۰/۱۱۶۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۹۵۳۳۶۷

فهرست

۱۱	دیباجه پژوهشکده
۱۳	پیشگفتار

فصل اول: بین‌المللی‌شدن آموزش عالی از نظر تا عمل

۲۱	۱. خاستگاه تاریخی
۲۸	۲. تعریف بین‌المللی‌شدن آموزش عالی
۳۹	۳. تفاوت بین‌المللی‌شدن و جهانی‌شدن آموزش عالی
۵۱	۴. رویکردهای بین‌المللی‌شدن آموزش عالی
۵۷	۵. شاخص‌های بین‌المللی‌شدن آموزش عالی
۶۴	۶. پیشران‌های بین‌المللی‌شدن آموزش عالی
۷۰	۷. راهبردهای بین‌المللی‌شدن آموزش عالی

فصل دوم: بین‌المللی‌شدن آموزش عالی در ایران در اسناد بالادستی

۷۶	۱. قانون اساسی
۷۷	۲. سند چشم‌انداز
۷۸	۳. نقشه جامع علمی کشور
۸۲	۴. برنامه پنجم توسعه
۸۵	۵. برنامه ششم توسعه

۸۶ سیاست‌های کلی علم و فناوری

فصل سوم: چهارچوب مفهومی و الگوی تحلیلی

- ۹۰ ۱. چهارچوب مفهومی
- ۹۸ ۲. کاربست روش CLA
- ۱۰۱ ۱-۲. لایه مسئله عینی
- ۱۰۴ ۲-۲. لایه علت‌های اجتماعی
- ۱۱۵ ۲-۳. لایه گفتمان‌ها، ایدئولوژی و پارادایم
- ۱۱۶ ۲-۴. نشانه‌ها، استعاره‌ها و اسطوره
- ۱۲۱ ۳. جامعه آماری پژوهش

فصل چهارم: بررسی بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران مطابق روش CLA

- ۱۴۰ ۱. لایه عینی: بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران
- ۱۴۷ ۱-۱. بین‌المللی شدن آموزش عالی در سپهر جهانی
- ۱۴۹ ۲-۱. راه‌های بین‌المللی شدن شده در اسناد بالادستی کشور
- ۱۵۱ ۳-۱. جایگاه بین‌المللی شدن در اسناد راهبردی دانشگاه‌ها
- ۱۵۴ ۴-۱. جذب و انتشار دانش خارجی
- ۱۸۱ ۵-۱. رقابت‌پذیری حوزه آموزش عالی
- ۱۸۴ ۶-۱. گسترش تفاهم‌نامه همکاری
- ۱۸۷ ۷-۱. گسترش همکاری‌های پژوهشی
- ۱۸۹ ۸-۱. شهرت و اعتبار بین‌المللی
- ۱۹۵ ۹-۱. تأسیس شعبه در داخل و خارج از کشور
- ۱۹۸ ۱۰-۱. انتشار آثار علمی و فناوریانه مشترک
- ۲۰۶ ۱۱-۱. آموزش عالی فراملی
- ۲۱۰ ۱۲-۱. ساختارهای سازمانی
- ۲۱۶ ۱۳-۱. نقش زبان
- ۲۱۹ ۲. لایه بافتارهای اجتماعی
- ۲۲۲ ۲-۱. عوامل سیاسی
- ۲۲۴ ۲-۱-۱. فضای سیاسی ملی
- ۲۳۴ نهادهای نقش‌آفرین در فضای ملی
- ۲۵۶ ۲-۱-۲. فضای سیاسی بین‌المللی
- ۲۵۹ دیپلماسی علم و فناوری
- ۲۸۶ ۲-۲. عوامل اقتصادی
- ۳۰۷ ۲-۳. عوامل اجتماعی
- ۳۲۶ ۲-۴. ارزش‌ها
- ۳۳۲ ۲-۵. عوامل فناوریانه

فهرست / ۷

۳۴۱	۶-۲ عوامل محیطی
۳۴۲	۲-۶-۱. محیط دانشگاهی
۳۵۶	۲-۶-۲. محیط منطقه‌ای
۳۵۹	۲-۶-۳. محیط ملی
۳۶۴	۳. لایه گفتمانی
۳۶۵	۳-۱. گفتمان رقابت محور در برابر گفتمان رانتیه
۳۷۶	۳-۲. گفتمان‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی
۳۸۱	۴. لایه اسطوره و استعاره
	نصل پنجم: آینده‌های بدیل بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران
۴۰۳	۱. راحم سناریوها و آینده‌های بدیل
۴۱۲	۲. پسد، سیاستی تحق: سناریوی مطلوب
۴۲۱	منابع
۴۴۳	پیوست: اسامی منابع ثانویه
۴۴۹	نمایه

فهرست جداول

جدول ۱:	سیر تطور تاریخی بین‌المللی شدن آموزش عالی	۲۲
جدول ۲:	تمایز مفهومی و نظری جهانی شدن و بین‌المللی شدن	۴۸
جدول ۳:	گونه‌شناسی رویکردهای بین‌المللی شدن آموزش عالی	۵۴
جدول ۴:	انواع بین‌المللی شدن آموزش عالی	۵۶
جدول ۵:	هدف‌گذاری برنامه ششم توسعه در خصوص بین‌المللی شدن	۸۶
جدول ۶:	شاخص‌های تحلیل داده‌ها	۱۴۲
جدول ۷:	رشد حمایت از بین‌المللی شدن آموزش عالی	۱۴۸
جدول ۸:	حمایت از بین‌المللی شدن در دانشگاه‌ها برحسب جغرافیا	۱۴۹
جدول ۹:	محورهای بین‌المللی شدن در اسناد بالادستی	۱۵۰
جدول ۱۰:	محورها بین‌المللی شدن در اسناد بالادستی دانشگاه‌ها	۱۵۳
جدول ۱۱:	رشد ظرفیت فرستنده دانشجوی خارجی	۱۵۹
جدول ۱۲:	امروز پذیرش دانشجویان از ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۴	۱۶۹
جدول ۱۳:	آمار وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۸۵	۱۷۰
جدول ۱۴:	آمار پذیرش دانشجویان از ۸۴ تا ۹۱ (سازمان امور دانشجویان)	۱۷۵
جدول ۱۵:	آمار مقایسه‌ای یونیسکو در خصوص اعزام و پذیرش دانشجوی خارجی در ایران	۱۷۷
جدول ۱۶:	شاخص رقابت‌پذیری علمی از سال ۱۱ تا ۲۰۱۷	۱۸۳
جدول ۱۷:	رتبه رقابت‌پذیری کشورهای آموزش عالی	۱۸۳
جدول ۱۸:	تأسیس شعبه‌های دانشگاه‌های ایرانی در خارج از کشور	۱۹۶
جدول ۱۹:	هم‌نویسندگی مقالات کشورهای منتخب	۲۰۰
جدول ۲۰:	کنشگران ملی آموزش عالی	۲۲۵
جدول ۲۱:	بودجه دانشگاه‌ها در سال ۱۳۹۵	۲۵۳
جدول ۲۲:	حوزه‌های مرتبط با علم و فناوری در تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران	۲۷۷
جدول ۲۳:	رتبه دانشگاه‌های برتر کشور برحسب شاخص مرجعیت علمی	۳۱۳
جدول ۲۴:	رتبه دانشگاه‌های کشور در رتبه‌بندی آسیایی تایمز	۳۱۴
جدول ۲۵:	پیشران‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی	۴۰۴

فهرست اشکال

- شکل ۱: فضای ملی و بین‌المللی دانشگاه ۲۱
- شکل ۲: بافتارهای جذب دانشجوی خارجی ۹۵
- شکل ۳: الگوی مفهومی CLA ۱۰۱
- شکل ۴: الگوی موضوعی CLA ۱۳۹
- شکل ۵: سطوح تحلیل بین‌المللی شدن ۱۴۶
- شکل ۶: روند تاریخی نام‌نویسی دانشجوی خارجی در جهان بر حسب میلیون نفر ۱۵۷
- شکل ۷: بست کشور برتر فرستنده دانشجوی خارجی ۱۵۸
- شکل ۸: وضعیت کشورهای فرستنده دانشجوی خارجی بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ ۱۶۰
- شکل ۹: روند پذیرش دانشجوی خارجی از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰ ۱۶۲
- شکل ۱۰: سهم سهم بازار خارجی به نسبت کل دانشجویان ۱۶۳
- شکل ۱۱: تعدد پذیرفته‌شدگان غیر ایرانی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ۱۷۳
- شکل ۱۲: دانشجویان غیر ایرانی پذیرفته شده از سال ۸۴ تا ۹۱ ۱۷۴
- شکل ۱۳: دانشجویان ایرانی بزرگ بر اساس رتبه ۱۷۹
- شکل ۱۴: سهم همکاری‌های بین‌المللی مدارس شرکت‌های دانش‌بنیان ۲۰۵
- شکل ۱۵: لایه بافتارهای اجتماعی ملی و بین‌المللی ۲۲۱
- شکل ۱۶: تعامل فضای سیاسی ملی و بین‌المللی ۲۲۳
- شکل ۱۷: چرخه توسعه علمی و رقابت‌پذیری بافتارهای ۲۸۷
- شکل ۱۸: عوامل محیطی بین‌المللی شدن ۳۴۲
- شکل ۱۹: تحلیل لایه‌لایه علمی بر حسب زمان و واقعیت ۴۰۳
- شکل ۲۰: آینده‌های بدیل دانشگاه در افق ۱۴۰۴ ۴۰۹

پیشگفتار

تمدن ایران‌زمین از بدر شکل گیتی تاکنون خاستگاهی جهانی و بین‌المللی داشته است. به اقتضای همین ظرفیت تاریخی و تمدنی، فضای دادوستد، گفت‌وگو، مراوده، فهم جهانی و بین‌فرهنگی در طول تاریخ ایران به قوت خود باقی مانده است. اگرچه این روند در برخی دوره‌های زمانی دچار افت‌وخیز شده، اما تداوم پیدا کرده است. تمدن ایران در دوره‌هایی از تاریخ جامعه بشری، مهد دانش و حکمت بوده و در دهکده‌های دیگری دستاوردهای دانشی و معرفتی جوامع دیگر را به‌کار گرفته است. این نهاد از نهاد دانشگاه برای دستیابی به اهداف توسعه و پیشرفت در جامعه ایران از جمله اقتباس‌های تاریخی از سایر تمدن‌ها و فرهنگ‌ها بوده و این رویداد برحسب کارشناسی تاریخی^۱ موضوعی عادی در نظر گرفته می‌شود که براساس احساس نیاز شکل گرفته در جامعه ایران، دانشگاه که بر ساخته تمدن مغرب‌زمین است، در ایران تأسیس و به یکی از نقاط عطف تاریخ تحولات کشور تبدیل می‌شود. پیامدها و دستاوردهای حاصل از تأسیس دانشگاه در طول حدود یک قرن

گذشته، عرصه شکل‌گیری گفتمان‌ها و رویکردهای متفاوتی شده است. تقابل سنت و مدرنیته، اسلام و غرب، دین‌گرایی و عرفی‌شدن، و درون‌مداری و برون‌مداری از مصداق‌های تحول یادشده است.

در طول تحولات فکری یک‌صدسال گذشته تاکنون، تقابل رویکردهای درون‌مدار و برون‌مدار به یکی از چالش‌های فکری-فرهنگی تاریخ معاصر ایران تبدیل شده است. به عبارت روشن‌تر، تمایل به اقتباس از دست‌وردهای فکری، علمی و فناوریانه مغرب‌زمین برای دستیابی به آینده مطلوب از یک‌سو و تلاش برای بازگشت به وضع مطلوب گذشته از سوی دیگر جلوه سلی این تقابل بوده و تداوم آن، شکل روندی به خود گرفته و به یکی از جریان‌های فکری جامعه ایران تبدیل شده است. اگرچه در طول تاریخ معاصر ایران این روند همواره دستخوش افت‌وخیزهای بسیاری شده، اما موقوف نشد و همچنان به قوت خود باقی است.

پدیده دانشگاه که با اقتباس از دستاوردهای مغرب‌زمین در ایران تأسیس شد، یکی از عرصه‌هایی است که ردپای روند یادشده در آن مشخص است. بنیان دانشگاه در ایران براساس گفتمان برون‌مداری و تعامل با کشورهای پیش‌تاز در حوزه علم و فناوری شکل گرفت. نیروهای آموزشی، محتوای درسی، شیوه اداره و پشتیبانی از نه‌ستین نهادهای نوین آموزش عالی در ایران، برپایه گرده‌برداری و پی‌رزی از روش و منش غربی‌ها شکل گرفت و با گذر زمان، گفتمان غرب‌مداری در آموزش عالی ایران به گفتمان مسلط مؤسسه‌های آموزش عالی کشور تبدیل شد.

پس از انقلاب اسلامی، این گفتمان به تدریج جای خود را به گفتمان درون‌مدار داد. براساس این گفتمان، نگاه به داخل و تلاش برای توسعه علم و فناوری برپایه توانمندی‌های داخل کشور، به گفتمان مسلط اجتماعی تبدیل

شد. وقوع جنگ تحمیلی، تحریم‌های بین‌المللی، و تلاش نظام جهانی برای منزوی کردن جمهوری اسلامی ایران، همگی ازجمله عوامل قوام‌بخش گفتمان درون‌مدار بود. پس از جنگ، موضوع برنامه‌ریزی برای دستیابی به اهداف توسعه در دستورکار دولتمردان قرار گرفت. در تدوین برنامه‌های توسعه، علاوه بر رویکردهای درون‌گرا و قائل به منابع داخلی، رویکردهای برون‌گرا و قائل به بهره‌مندی از ظرفیت‌های خارجی نیز در نظر گرفته شد.

طی دهه گذشته، تلاش‌های انجام‌شده در نظام برنامه‌ریزی و حکمرانی کشور، بانگر نقش و اهمیت هر دو گفتمان یادشده در اداره امور کشور است. از این رو، هیچ‌گاه یکی از این دو گفتمان، حذف و دیگری سیطره نیافته است، بلکه شاهد تسلط یکی و درحاشیه بودن دیگری و برعکس بوده‌ایم. با این حال، در سال‌های اخیر، توجه به رویکرد برون‌مدار به تدریج به یکی از روندهای سیاست‌گذاری در کشور تبدیل شده است. اگرچه این اولویت در این تئوری دولت‌های مختلف در ایران پس از انقلاب، شکل و شمایل متفاوتی به خود گرفت، اما نکته مهم، بقا و تداوم زیست آن است؛ به گونه‌ای که در اسناد و اسناد، «سند چشم‌انداز»، «برنامه‌های توسعه چهارساله»، «نقشه جامع علمی کشور»، «سیاست‌های کلی علم و فناوری» و سایر مقررات مرتبط با اسندهای یادشده، این موضوع تصریح شده است.

چگونگی فهم و تبیین درون‌مداری و برون‌مداری در سیاست‌گذاری و راهبری نظام آموزش عالی ایران و دستیابی به آینده مطلوب در این حوزه، یکی از انگیزه‌های اصلی انجام این مطالعه بوده و علاوه بر این، تجربه زیسته در نظام علم و فناوری کشور، هدایت‌گر نویسنده در این اثر بوده است. بخشی از خاستگاه مطالعاتی و تخصصی نگارنده، ریشه در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دارد. به همین اعتبار، نقش عوامل سیاسی و بین‌المللی در

شکل‌دهی به مناسبات علم، فناوری و آموزش عالی، بسیار پررنگ دیده شده است. این اهمیت از چند حیث قابل توضیح است؛ نخست اینکه در جهان امروز از منظر تجربه‌ها و نظریه‌های مطرح در روابط بین‌الملل، تحقق منافع و حاکمیت ملی کشورها در گرو مشارکت فعال آن‌ها در مناسبات جهانی و بین‌المللی است. کشورهایی که در مناسبات سیاسی، اقتصادی، علمی، فناورانه، فرهنگی، و ارزشی جهان نقش مؤثر، تعیین‌کننده و فعالی ندارند، صرف‌نظر از خاستگاه تاریخی و تمدنی، به تدریج در حاشیه و سپس در فرایند حذف شدن از جامعه جهانی قرار خواهند گرفت.

از اینرو شرط به‌یابی و مانایی در نظام جهانی شبکه‌ای‌شده، نقش‌آفرینی به‌عنوان یک «ره»^۱ نقطهٔ کانونی^۲ فعال است؛ به‌گونه‌ای که ضمن حفظ حاکمیت ملی، باید سه روش^۳ کشور در امور متفاوت، به سرنوشت سایر کشورها پیوند خورده و نفع اجماع دیگران و ضرر ما ضرر دیگران در نظر گرفته شود. علاوه بر تجربه علمی-معرفی^۴ تجربه کاری در عرصه سیاست‌پژوهشی علم و فناوری در مجموعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سپس، تمرکز بر حوزه همکاری‌های بین‌المللی؛ جذب دانش، توان خارجی؛ مشارکت در فرایند سیاست‌اندیشی، راهبری و سیاست‌گذاری کشور در حوزه جذب دانشجویان خارجی؛ تعامل پیوسته با دانشجویان خارجی از فرهنگ، ادیان، مذاهب، نژادها و جنسیت‌های متفاوت؛ سیاست‌اندیشی در مورد رفتار و نگاهداشت نخبگان و استعدادهای برتر کشور در چرخه خدمت به جامعه و بنیاد ملی نخبگان، نگارنده را ترغیب کرد که از میان مجموع پیشران‌ها و روندهای مرتبط با آموزش عالی، نقش و اهمیت پیشران «بین‌المللی‌شدن آموزش عالی» را به‌عنوان برنامه پژوهشی خود انتخاب کند.

بر اساس نکته‌های مطرح‌شده، نگارنده از میان مجموع پیشران‌ها و روندهای موجود در فضای ملی و بین‌المللی از قبیل: جهانی‌شدن آموزش عالی، بین‌المللی‌شدن آموزش عالی، تحول در تأمین منابع مالی دانشگاه، مشارکت بخش خصوصی در ارائه خدمات آموزش عالی، تضمین کیفیت و نظام ارزشیابی، ارتقای علمی اعضای هیئت علمی، آموزش از راه دور، پیوند میان دانشگاه و جامعه، تغییرات جمعیتی و جنسیتی، تغییرات محیط زیست، متنوع‌شدن برنامه‌های آموزشی و پژوهشی، جابه‌جایی و تحرک‌پذیری دانشجو، دسترسی برابر عادلانه به آموزش عالی، حضور در نظام‌های رتبه‌بندی بین‌المللی، تلاش برای سازش خدمات دانشگاه و نقش‌آفرینی دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین نهاد دیپلماتی علمی و فناوری در جهان، تأثیر روند «بین‌المللی‌شدن آموزش عالی» بر آینده دانشگاه در ایران را بررسی کرده است. طبق ساختار طراحی شده برای این اثر، در فصل نخست تلاش شده است به چند پرسش، پاسخ داده شود که عبارتند از: «منظور از بین‌المللی‌شدن آموزش عالی چیست؟»، «خاستگاه تاریخی، نظری، رویکردها، راهبردها، شاخص‌ها و روندهای جهانی این موضوع کدامند؟»، «تمایز مفهومی بین‌المللی‌شدن با جهانی‌شدن چیست؟»، «کیفیت‌های رایج در مورد بین‌المللی‌شدن کدامند؟»، «پیشران‌های بین‌المللی‌شدن کدامند؟».

در فصل دوم، تلاش شده است به این پرسش‌ها پاسخ داده شود: «اولویت‌ها، اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های مورد تأکید در اسناد بالادستی در مورد بین‌المللی‌شدن آموزش عالی کدامند؟»، «تجربه بین‌المللی‌شدن آموزش عالی در ایران چگونه است؟»، «از چه نوع روش‌شناسی‌ای برای گردآوری و تحلیل داده‌های پژوهش استفاده شده است؟».

پرسش‌هایی که در فصل سوم در پی پاسخ‌گویی به آن بوده‌ایم عبارتند از: «تحلیل لایه‌لایه، علت‌های شکل‌گیری وضعیت کنونی بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران چگونه است؟»، «پیشران‌های شکل‌دهنده وضعیت بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران کدامند؟»، «آینده‌های بدیل پیش روی بین‌المللی شدن در ایران کدامند؟»، «آینده مطلوب بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران چگونه است؟»، «تجویزهای لازم برای تحقق آینده مطلوب کدامند؟»

بر نگارنده فرض است از کمک عزیزی که در فرایند انتشار این اثر نقش آفرین برده‌اند: قدردانی کند. از این رو از آقای دکتر حسین میرزایی، رئیس محترم پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، به پاس ایجاد انگیزه لازم در نگارنده برای ماده‌سازی آن اثر به شکل کتاب؛ از آقای دکتر جبار رحمانی، معاون محترم پژوهش پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، به پاس مدیریت فرایند نشر اثر حاضر، کمال تشکر را دارم.

به رسم ادب

از صدای سخن عشق ندیدم خوش تر...

هنوز نجوای نبض مریم در سرانگشتانم جاری است که اگر نبود الف قامت یار، مرا توان این همه عیاری در نگارش این رقعہ نبود

حضور جانمایه روحم چنان بود که گاه سرعت ذهن از رقص واژه‌ها و چینش موزون آنها پیشی می‌گرفت! و بدین سان کتاب بر مدار سدادگی و به ترنم گویش عشق او شکل گرفت!

همین!